

enigingen in het kleven geroepen.²¹ Welke heilshistorische betekenis gegeven moet worden aan de bekering van Joden, bewees Isaïc da Costa. Toen hij namelijk de vermelde bezwaren opperde en de situatie van zijn tijd van 1823 met de onderdrukking van het volk Israël vergeleek, kon ook hij tekenen van hoop melden. De bekeringen van Joden en heidenen namen toe.²² Da Costa zal daarbij aan zichzelf gedacht hebben. Was hij immers niet die zich roerende, Amsterdamse dichter en jurist die pas een jaar eerder van het jodendom overgegaan was tot het calvinisme? Zijn eigen biografie had eschatologische betekenis.

3.

Opwekkingspredikers in de postmillenaristische traditie verwachtten, dat door het evangeliseren van de wereld en door de bekering van Joden het Duizendjarig Vredesrijk aan zou breken. Anders dan premillenaristen richtten zij hun blik op een universeel, wereldomvattend Godsrijk zonder nationale barrières en zonder confessionele grenzen. Uitgaande van een dergelijk *universalistisch motief* ontwierp Carey zijn plan voor de kerstening van Indië, en Thomas Chalmers zijn concept voor de herkerstening van Schotland.

Binnen de opwekkingsbeweging was men principieel van mening dat de toenmalige kerkelijke verenigingen en nationale verbanden een voorlopig karakter hadden. Ze waren niet meer dan een teken van het universele Godsrijk en dienden niet verward te worden met het Rijk zelf. Niet iedereen wenste evenwel teken en Rijk duidelijk van elkaar te scheiden. Sommigen wilden voor de doorbraak van het Rijk Gods aan bepaalde groepen, kerken en naties een grotere plaats toekennen dan aan andere. Een dergelijke visie leidde niet zelden tot het tegendeel van universalisme: onverholen particularisme, of zelfs nationalisme. Zo was bijvoorbeeld Hofacker de mening toegedaan, dat Württemberg in godsdienstig opzicht met geen ander Duits gebied te vergelijken was.²³ Da Costa stelde dat de Nederlanden door Gods genade gered zijn.²⁴ Voor Thomas Chalmers had temidden van de volkeren Groot-Britannië de specifieke opdracht de heidenwereld tot God te brengen.²⁵

21. Cf. b.v. voor Nederland J. Boneschansker, *Het Nederlands Zendeling Genootschap in zijn eerste periode. Een studie over opwekking in de Bataafse en Franse tijd*, Leeuwarden, 1987, 110-120.

22. Isaïc da Costa, *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw*, Leiden, 1823, 97. Cf. Hofackers brief aan de bekeerde Jood A. Hausmeister, 29 maart 1827, Knapp, (n. 10), 225v.

23. Knapp (n. 10), 284.

24. Gäbler (n. 6), 233.

25. *Memoirs of the life and writings of Thomas Chalmers*, ed. by William Hanna, Edinburgh, London, 1849, 389-392.